

KUVA 46. Ahvenanmaan itsehallintorakennus

Pohjoismaat – Suomea lukuun ottamatta – julistautuivat ensimmäisen maailmansodan alussa puolueettomiksi, ja niiden onnistuikin pysytellä sodan ulkopuolella. Suomi oli osa Venäjän keisarikuntaa, mutta koska suomalaiset oli vapautettu asevelvollisuudesta, yksikään suomalainen ei osallistunut taisteluihin. Poikkeuksen muodostivat tsaarin armeijan suomalaiset upseerit – heistä tunnetuimpina Carl Gustaf Mannerheim – ja ne suomalaiset, jotka liittyivät ns. jääkäriiliikkeeseen ja lähtivät salateitse Saksaan saamaan sotilaskoulutusta ryhtyäkseen vapaustaisteluun Venäjää vastaan.

VENÄJÄN TSAARI syöstiin vallasta keväällä 1917, ja Suomi sai takaisin menettämänsä itsehallinnon. Kesästä 1917 tuli kuitenkin Suomessa levoton kurittomien venäläissotilaiden, lisääntyvän ruokapulan ja työttömyyden sekä yhä kovaäänisemmin yhteiskunnallisia uudistuksia vaatineen työväenliikkeen vuoksi. Kun bolševikit, Leninin johtamat radikaalit kommunistit, ottivat vallan Venäjällä, Suomen porvarijohdoinen senaatti käytti marraskuun 1917 uutta vallankumousta hyväkseen ja julisti Suomen itsenäiseksi. Eduskunta hyväksyi itsenäisyysjulistuksen 6. joulukuuta 1917, ja Leninin johtama Venäjän uusi hallitus hyväksyi sen vuodenvaihteessa.

POHJOLA SUURVALTOJEN PELINAPPULANA

1900-LUVUN EUROOPASSA

TAMMIKUUN LOPULLA 1918 syttyi lyhyt mutta verinen sisällissota ”valkoisen” porvarillisen hallituksen ja työväen vallankumousta tavoitelleiden ”punaisten” välillä. Sota päättyi toukokuussa saksalaisten joukkojen noustua maihin ja ajettua punaisen hallituksen Venäjälle. Noin 35 000 suomalaista eli 1 % maan väestöstä menetti henkensä. Suurin osa menehtyneistä oli vangiksi otettuja punaisia, jotka kuolivat tauteihin ja nälkään vankileireillä kesällä 1918 taisteluiden jo päättyttyä. Sisällissota loi jyrkän kahtiajaon Suomen kansan keskuuteen.

VASTA ITSENÄISTYNYT Suomen tasavalta solmi 1920 rauhan Neuvosto-Venäjän kanssa. Suomi sai Petsamon alueen Jäämeren rannalla, ja Karjalan kannaksella raja vedettiin vain 20 km länteen vanhasta keisarillisen Venäjän pääkaupungista Pietarista, joka vuodesta 1924 lähtien tunnettiin nimellä Leningrad.

MYÖS VALTAKUNNAN muut rajat määriteltiin. Ahvenanmaasta käytiin kova kiista Suomen ja Ruotsin kesken, kun ahvenanmaalaiset itse olivat pyytäneet saada liittyä Ruotsiin. Kansainliitto ratkaisi kysymyksen siten, että Ahvenanmaa kuului jatkossakin Suomeen, mutta saaret saivat itsehallinnon ja takuut ruotsin kielen aseman turvaamisesta.

ISLANTI SAI itsenäisyyden 1918 pitkän väännön jälkeen, mutta maalla oli edelleen Tanskan kanssa yhteinen kuningas. Islanti sai oman lipun, mutta sekä puolustus- että ulkopoliittikka hoidettiin yhä Tanskasta käsin.

NORJALLAKIN OLI tiettyjä alueellisia erimielisyyksiä Tanskan kanssa. Vuonna 1920 solmitun kansainvälisen sopimuksen mukaan Huippuvuoret kuuluivat Norjalle, mutta vasta 1933 Norja luopui vaatimuksistaan saada Grönlantikin hallintaansa.

KUVA 47. Pikakivääri asetettu suksien päälle Nisalahdessa Viipurinlahden länsirannalla talvisodassa

KAIKISSA POHJOISMAISSA vastakkainasettelu eri yhteiskuntaluokkien välillä kasvoi. Ruotsissa sosiaalidemokraattien ja liberaalien kannatus kasvoi vaaleissa roimasti, ja ensimmäinen sosiaalidemokraattinen hallitus muodostettiin Hjalmar Brantingin johdolla jo 1920. Nimenomaan sosiaalidemokraatit alkoivat 1900-luvulla ajaa Pohjoismaissa uudistuspolitiikkaa, jonka tavoitteena oli rakentaa kansankoti, pohjoismainen hyvinvointivaltio, joka perustui kaikkien kansalaisten yhdenvertaisuuteen ja jossa yhteiskunta huolehti kaikista jäsenistään yhdessä haudaan. Uudistusten ansiosta elinolosuhteet Ruotsissa paranivat roimasti, minkä vuoksi muuttoliike Suomesta Ruotsiin lisääntyi aina 1960-luvun loppuun saakka, jolloin myös Suomi lähti samalle uudistusten tielle.

TOISEN MAAILMANSODAN vaikutukset ulottuivat Pohjoismaihin merkittävästi ensimmäistä rajummin. Suomi joutui sotaan jo syksyllä 1939, jolloin Neuvostoliitto hyökkäsi Suomeen tarkoituksenaan vallata maa talvisodassa. Rauhanneuvotteluissa keuhällä 1940 Suomi piti luovuttaa Neuvostoliitolle kymmenesosa alueistaan, lähinnä Karjalasta, mukaan lukien maan toiseksi suurimman kaupungin Viipurin.

SAKSA MIEHITTI sekä Tanskan että Norjan huhtikuussa 1940 ja piti maita hallussaan aina sodan loppuun saakka ja natsi-Saksan kaatumiseen. Saksalaisten ”operaatio Weserübungin” varsinainen kohde oli Norja, jota Saksa tarvitsi hallitakseen Pohjois-Atlantin rannikkoa sekä turvatakseen pääsyn Ruotsin rautamalmiin. Norjalaisten onnistui kuitenkin upottaa Osloa valtaamaan

KUVA 48. Saksalaisjoukkoja hyökkäämässä Norjaan Leitebergetillä 1940

tullut saksalainen sotalaiva Oslovuonoon, ja kuningasperhe ja hallitus ehtivät paeta Britanniaan. Norjassa syntyi nopeasti vastarintaliike vastustamaan saksalaismiehitystä. Saksalaiset vangitsivat sodan aikana 35 000 norjalaista, ja 1 400 kuoli keskitysleireillä Saksassa. Saksalaiset perustivat miehittettyyn Norjaan natsien talutusnuorassa olleen nukkehallituksen, jonka johtajana toimi norjalainen Vidkun Quisling. Quisling tuomittiin sodan jälkeen kuolemaan. Kaiken kaikkiaan 25 norjalaista teloitettiin, ja 20 000 tuomittiin vankeuteen yhteistyöstä saksalaisten kanssa.

TANSKASSA MUODOSTETTIIN laajapohjainen kokoomushallitus, jonka ainoaksi vaihtoehdoksi jäi yhteistyö saksalaisten miehittäjien kanssa. Myös Tanskassa syntyi vastarintaliike saksalaisia vastaan. Vuonna

1943 saksalaiset julistivat poikkeustilan, ja saman vuoden syksyllä aloitettiin juutalaisväestön pakkosiirrot. Suurimman osan Tanskan juutalaisista onnistui kuitenkin paeta Ruotsiin. Sodan jälkeen pidätettiin 40 000 tanskalaista, joita syytettiin maanpetoksesta. 46 teloitettiin yhteistyöstä saksalaisten kanssa.

LIITTOUTUNEET MIEHITTIVÄT 1940 vailla suurempaa draamatiikkaa Islannin, joka vuodesta 1920 oli ollut muodollisesti itsenäinen mutta personaaliunionissa Tanskan kanssa. Ruotsin onnistui pysytellä sodan ulkopuolella myönnytyspolitiikkansa ansiosta: Saksan annettiin kuljettaa sotilaita Ruotsin rautateitä pitkin Norjaan, ja taloudelliset yhteydet natsi-Saksaan olivat tiiviit. Ruotsalaisten sympatiat olivat sodassa Suomen puolella, ja vapaaehtoisia ruotsalaissotilaita osal-

KUVA 50. Suomalaisjoukot saapuvat Rovaniemelle 1945, kuvassa Koskikatu

listuikin talvisotaan Neuvostoliittoa vastaan. 72 000 suomalaislasta lähetettiin sotien aikana Ruotsiin turvaan. Ruotsista tuli turvapaikka myös noin 50 000:lle saksalais miehitystä paenneelle norjalaiselle.

SUOMI LÄHTI uuteen sotaan kesällä 1941 Saksan hyökättyä Neuvostoliittoon. Ns. jatkosodassa suomalaiset valtasivat takaisin talvisodassa menettämänsä alueet sekä lisäksi laajoja alueita Itä-Karjalasta. Vaikka Suomi ja Saksa virallisesti eivät olleetkaan liitossa, Suomen sotatoimien menestyminen oli kuitenkin riippuvaista Saksan sotaonnesta. Neuvostoliiton aloitettua väkivaltaisen tykistöhyökkäyksen Karjalan kannaksella kesäkuussa 1944 solmittiin ns. Ryti-Ribbentrop-sopimus, jossa Suomen presidentti Risto Ryti lupasi Saksalle olla solmimatta erillisrauhaa Neuvostoliiton kanssa ja

sai vastineeksi aseita ja elintarvikeapua. Kun hyökkäys oli torjuttu, Ryti erosi tehtävistään ja armeijan ylipäällikkö Mannerheimistä tuli uusi presidentti. Mannerheim ei katsonut Rytin solmiman sopimuksen sitovan häntä ja sopi syyskuussa 1944 aselevon Neuvostoliiton kanssa. Suomi selvisi sodasta joutumatta Neuvostoliiton miehittämäksi, mutta rauhanehdot olivat vieläkin kovemmat kuin talvisodan jälkeen. Raja Karjalan kannaksella vedettiin samoin kuin talvisodan jälkeen, suomalaisten piti maksaa valtavia sotakorvauksia Neuvostoliitolle ja kaikki saksalaiset

KUVA 49. Suomalaisia sotalapsia Arcturus-laivan kannella matkalla Ruotsiin kesäkuussa 1941

joukot oli nopeasti karkotettava maasta. Vetäytyessään pohjoiseen Lapin läpi saksalaiset polttivat ja hävittivät käytännössä kaiken edetessään, myös vilkkaan Rovaniemen kauppalan. Lapin sota kesti kevääseen 1945.

ISLANTI JULISTAUTUI tasavallaksi vuonna 1944 – jolloin saari oli vielä amerikkalaisten miehittämä – ja Färsaarit sai itsehallinnon 1948. Grönlanti oli Tanskan siirtomaan asemassa vuoteen 1953. Saari sai vihdoin itsehallinnon vuonna 1979, ja vuonna 1985 Grönlanti erosi Euroopan yhteisöstä EY:stä.

KESKUSTELE

MITÄ ensimmäinen maailmansota merkitsi Suomen tulevaisuudelle?

MILLÄ tavoin toinen maailmansota koetteli Pohjoismaita?

MITÄ yhteisiä piirteitä voit huomata yhteiskuntien kehityksessä Pohjoismaissa toisen maailmansodan jälkeen?

MIHIN viittaa otsikko ”Pohjola suurvaltojen pelinappulana 1900-luvun Euroopassa”?